

AZ IKREK BESZÉDFEJLŐDÉSÉNEK PSZICHOLINGVISZTIKAI MEGKÖZELÍTÉSE

**Készítette: Bagi Edit tagóvoda vezető
SZVÓ, Liget úti óvoda**

TARTALOM

- 1. A pszicholingvisztika tudománya**
- 2.1. Nézetek a beszéd elsajátításáról**
- 2.2. Az ikrek nyelvi fejlődéséről**
- 2.3. A páros elszigetelődés**
- 3. Az ikrek beszédének megfigyelése gyakorlatomban**

1. A pszicholingvisztika tudománya

A pszicholingvisztika, a nyelvészet ága, amely az 1950-es évek elején alakult ki. Előélete főként a pszichológiában gyökeredzik. Vizsgálták, hogy a beszédet miként befolyásolják a különböző pszichikus jelenségek, és azt, hogy a lelki jelenségek miként hatnak az ember beszédére. Ez egészült ki a nyelvészeti vizsgálódásokkal. A pszicholingvisztika a nyelv és gondolkodás kapcsolatával foglalkozik. Kutatja, hogy milyen folyamatok zajlanak le agyunkban, miközben beszélünk, illetve, hogyan vagyunk képesek a beszédet megérteni. A beszédprodukciónal és a beszédpercepcióval kapcsolatos ismereteinket is bővíti. A pszicholingvisztika – a teljesség nélkül -, foglalkozik a gyermeknyelv kérdéseivel, vagyis hogy a csecsemő hogyan sajátítja el anyanyelvét, a dada nyelv hatásával, a számítógép használata, terjedése hozta nyelv kialakulásával, a két – és többnyelvűséggel, beszéd- és nyelvzavarok pszichológiai vonatkozásaival.

Különböző meghatározások születtek: G.A.Miller így fogalmaz: “Ezen új tudomány központi feladata, hogy leírja azt a pszichológiai folyamatot, amely a mondatok használata pillanatában az embereknél jelentkezik.”¹ Neal F. Johnson meghatározása, tágabb az előzőnél, és arra törekszik, hogy a elkülönítse a rokon területektől a pszicholingvisztikát. “ A pszicholingvisztika és a beszédtevékenység-kutatás... a beszéd egészével való törődés feladatkörét képviseli. Ezek a kutatási területek tehát a beszédet magát tekintik vizsgálati alapproblémájuknak, sokkal inkább, mint ez a beszédtanulás-elmélet esetén feladatként szerepel.”²

Én a dolgozatom témájának az ikrek beszédének alakulását választottam. Az óvodai csoportomba két egypertéjű fiú ikerpár jár. Sajnos a nyomkövetés, a megfigyelés rövid időre szól, így messze menő következtetések levonására a lejegyzett megfigyeléseim nem alkalmasak. Mégis érdemesnek találtam a témát megvizsgálni a fejlődés, a beszédfejlődés vonatkozásában.

Dolgozatomban a megfigyelés és a kikérdezés módszerét alkalmaztam.

¹ Büky Béla: A beszédtanítás pszichológiája, Tankönyvkiadó, Budapest, 1977.10. oldal

² Büky Béla: A beszédtanítás pszichológiája, Tankönyvkiadó, Budapest, 1977.11. oldal

2.1. Nézetek a beszéd elsajátításáról

Ha a pszicholingvisztika felől közelítjük meg a témát, látjuk, hogy a gyermeki nyelv elsajátítással kapcsolatos nézetek alapvetően két csoportra oszthatók. Az utánzás elméletének (empirizmus) hívei azt vallják, hogy a gyermek fejlődése során a körülötte lévő környezet elemeit utánozza. Vitathatatlan a környezet meghatározó szerepe a gyermek beszédének fejlődésében, de nem lehet eltekinteni attól sem, hogy a gyermeknyelvben a felnőttnyelvben elő nem forduló szerkezeti, szókincsbeli jelenségekkel is találkozhatunk.

A kutatók másik csoportja (nativizmus) a gyermek születése pillanatától genetikailag kódolt univerzális ismeretekről beszél. Azt vallják, hogy anélkül, hogy ne lennének már előre, veleszületetten a gyerek tudatában meglévő ismeretek, nem lenne arra képes, hogy például születése után 48 órával megismerje édesanyját. A nyelv elsajátítás folyamán ez az univerzális ismeret fokozatosan specializálódik. Azok az elemek, amelyek nem a gyermek anyanyelvének sajátjai, a fejlődés során kiszorulnak a gyermek nyelvi tudatából. Ennek az elméletnek az a hiányossága, hogy a környezeti hatásokat megmagyarázatlanul hagyja, a nyelv társadalmi jellegéből adódó sajátosságaitól eltekint.

P. Mounoud szerint feltételezhető, hogy az újszülöttek arra vannak beprogramozva, hogy felvegyék a kívülről érkező ingereket, érdeklődjenek az iránt, ami újdonságként veszi őket körül, hogy tanuljanak a környezet ingereiből. A megismerési folyamat első három évében a gondolkodás alapjait rakjuk le ily módon, maguk a struktúrák, a formák keretei vésődnek be a tudatba. A szellemi képességek (hogy milyen befogadásra van meghatározva) genetikailag adottak, de hogy a megszületett gyermek szellemi képességei végül milyen mértékben lesznek felhasználva, ezt már a környezet határozza meg.

Klinikai kísérletek bizonyítják, hogy az élet első három évében nem csupán növekedési folyamat megy végbe az emberi szervezetben, hanem a külső világ hatására további bonyolult élettani folyamatok indulnak meg, amelyek életre szóló nyomokat hagynak az idegpályákon. Ezek nem pótolhatók bármiféle későbbi foglalkozással sem. Ezért is nehéz az örökbefogadott gyerekeket nevelő szülők helyzete. Annak ellenére, hogy szellemi és anyagi lehetőségeikhez képest mindent megadnak a gyerekeknek, az iskolai előmenetel, még a gyerek jelentős erőbefektetése ellenére sem olyan, mint amilyennek lennie kellene.

2.2. Az ikrek nyelvi fejlődéséről

A fent leírt megfigyelések a nyelvi megismerési folyamatokra is igaz. Bizonyítékot az ikerkutatások is szolgáltatnak.

A fejlődéslélektani szakirodalomban Gibbon-ikrek, illetve Jura-Ljosa néven híressé vált esetek azt példázzák, hogy a nyelvi fejlettségi szint szoros összefüggésben van a gyermekeket körülvevő nyelvi készletekkel. Mindkét esetben az ikreket fejlődésük olyan szakaszában vitték szakemberhez, amikor összefüggően kellett volna tudni beszélniük, de a környezettől teljesen elszigetelődve saját titkos nyelvük világába zárkóztak (kriptofázia). Az egymástól kapott, a legminimálisabb szóbeli közlést igénybe vevő nyelvi ingerek voltak ezek. Ebben, - a beszéd fejlődése szempontjábólingerszegény környezetben -, csak a maguk kialakított nyelvén voltak képesek kommunikálni. Sokkal inkább a gesztusokra hagyatkoztak. Később mindkét ikreppár behozta nyelvi elmaradását a gondos pszicho-pedagógiai oktatói tevékenység eredményeként, azonban kimagasló teljesítményekre felnőtt korukban sem voltak képesek.

“Az anyanyelvi képességek kialakulása, ill. kialakítása során nagy szerepe van a tanulásnak, hiszen – a világ eseményeit, benyomásait figyelve – a csecsemő élete első pillanatától kezdve már tanulni kezd. A tanult mozzanatok (ismeretek, ügyességek) csak bizonyos idő múlva válnak beidegzetté. Ha ez megtörténik, bizonyos célirányos cselekvéssorokat már nem kell tudatosan vezérelnünk, hanem azok automatizálódnak.”³

A gyermekek másfél - két éves korukra 25-30 szóból álló aktív szókinccsel rendelkeznek. Ismerik az őt körülvevő felnőttek nevét, játékaik, ruhadarabjaik nevét. “Régen tudjuk, hogy ikrek esetében általában nem ez a helyzet!”⁴ Ők később kezdenek el beszélni, és nehezebben hozzák be a lemaradást. Később alkotnak mondatokat, nehezebben tudják önmagukat kifejezni, nehezebben hagyják el a dajkanyelvet, és lassabban kezdenek el felnőtt nyelvet használni. Gyakran fordul elő artikulációs probléma, beszédhiba. Ugyanakkor a tudományos vizsgálatok azt már igazolták, hogy az ikrek passzív szókinccse megegyező a kortársakéval, megértik a felnőttek beszédét, megfelelően reagálnak rá. Az ikrek nem csak később kezdenek beszélni, hanem rövidebb mondatokat alkalmaznak, de előfordul, hogy szavakat, szótagokat

³ Büky Béla: Nyelvi képességek – fogalomkincstár – megértés (A pszicholingvisztika gyakorlati lehetőségei) Az anyanyelvi képességek fejlettsége és továbbfejlesztése életkoronként című fejezet, Tankönyvkiadó, Budapest, 1984., 8 old.

⁴ <http://csaladila.hu/ujsgcikk/284/az-ikrek-nyelve> – dr.Ranschburg Jenő

hagynak el. A szegényesebb szókincs miatt beszédük kevésbé színes, választékos, a hanglejtés is eltérhet a megszokottól. „Egyedül a beszéd gyorsaságában nem mutatnak eltérést.”⁵

Ezeket, az eltéréseket korábban az ikerszületés körülményeire, a magzati állapotban való osztozkodásra vezették vissza. Azonban mára bebizonyosodott, hogy a születés utáni hatások a felelősek a lemaradásért. Igazolja ezt az a tény, hogy a külön választott ikergyermekek, vagy az ikertestvért „túlélő” pár közel olyan jól teljesítenek, mint az egyes szülöttek.

A különbözőségkutatás több okot tár fel. Az egyik fontos szociális ok, hogy az ikrek születése után, a szülők elfoglaltsága, fáradtsága miatt keveset beszélnek külön-külön a gyermekekkel, a válaszadásoknál is osztozniuk kell a „meghallgatásra szánt” idővel. Így kialakul az a mechanizmus, hogy rövidre fogják, kapkodóan adják elő mondandójukat. „A mama és a kisbab közötti kapcsolat minden későbbi emberi kapcsolatnak leegyszerűsített modellje: a gyerek csinál valamit, amire a környezet reagál, erre a bab újra csinál valamit, amire a többiek ismét reagálnak.”⁶ Láthatjuk, hogy ebben a kapcsolati rendszerben is megfigyelődik a szoros kapcsolat, egyszerre kétfelé kell az anyának visszajelzést, megerősítést küldeni. Pedig a korai élmények jelentősége nem csak abban rejlik, hogy élménydús környezetben jól érzi magát a gyermek, hanem kihatnak a későbbi fejlődésére, mert itt szerzik meg a világról az első tapasztalataikat. Ezért gyakori, hogy az ikreknél a kognitív fejlődés, a szociális kompetencia területén is van lemaradás, nem csak a beszéd területén.

Ugyanakkor úgy tűnhet a szülőnek, hogy kevésbé van szükség rá, hiszen az ikrek „jól el vannak egymással”, azt közvetíthetik a szülő felé, hogy kevesebb odafigyeléssel is beérik. Fontos tényező, hogy egyfajta versengés alakul ki bennük a szülő iránt. Így egymás szavába vágva, rövidre fogva mondandójukat, mint egy távirati stílusban akarnak mindent elmondani. Mindenképpen meg kell említeni az ikrek együttes elszigetelődését, a páros izolációt. Az ikrek mindig együtt vannak, és más egyéb módon is megértik egymást, kevesebb szükségük van a szóbeli közlésre, szinte egymás gondolatait is kitalálják. „Az így kibontakozó „titkos nyelvet” csak ők értik, senki más, ami rendkívül romantikus, és bizonyos körülmények között hasznos is a gyerekek számára, de a külvilággal való kapcsolatfelvételre alkalmatlan.”⁷ A szülőkre jellemző nyelvi megnyilvánulás az is, hogy a mindennapi élethelyzetekben,

⁵ Métneki Júlia: Ikrék könyve, Melania Kiadó Kft. 2005. 267. oldal

⁶ Kabainé Huszka Antónia: Tanuljunk meg gyermeknyelven, RTV-Minerva, Budapest, 1980.32. oldal

⁷ <http://csaladila.hu/ujsgcikk/284/az-ikrek-nyelve> – dr. Ranschburg Jenő

feladatokban közösen fordulnak a gyermekek felé. Többes számot használnak kérdésükben, kérdésükben. Így megoszlik a beszéd az ikrek között. Általában a választ csak egyikőjük adja, vagy egyikőjük sem, mert vár a testvére válaszára. Míg a beszédtanulás az anya gyermek közti személyes kölcsönhatások során folyik, itt három résztvevővel kell megoldani. A hallás, az utánzás, az ösztönzés révén elsajátított helyes beszéd kialakulásánál az egy gyermek esetében a modellszerepet az anya, apa, nagy testvér tölti be. Az ikreknél ez a modell szerep a vele egykorú, vele egy fejlettségi szinten álló testvérpár. Így kevesebb idejük jut a helyes beszéd „elhallására”, utánzására, hiányzik a javítás, és a beszédben, kiejtésben. A beszéd megfogalmazásában, a hangok helyes ejtésében, a mondatalkotásban ejtett hibák megerősítése szinte állandósul. „Ha rossz beszédgyakorlási alapelvből indulunk ki, rossz modellt hozunk létre, és ezt fogják utánozni a gyermekek.”⁸ Ez a legrosszabb esetben nemcsak kései beszédfejlődéshez, beszédhibához, hanem páros elszigetelődéshez is vezethet. (Gibbon-ikrek) Ugyanakkor arról is szólnunk kell, hogy a féltékenység, irigység is megjelenhet az iker testvérek között is, ugyanúgy mint a nagyobb vagy kisebb testvérnél. „Nem is igazán féltékenység ez, hanem inkább rivalizáció, pozícióharc. De ezekben a „harcokban” sajátítják el a gyerekek azokat a társas viselkedési formákat, amelyekkel a kortárskapcsolatokban majd boldogulni tudnak.”⁹ Ilyenkor – mint látni fogjuk a vizsgálatnál -, az anya figyelmét saját magára akarja irányítani, ha kell erőszakkal, deviáns viselkedéssel.

2.3. A páros elszigetelődés

A beszéd az emberek közötti kapcsolat eszköze. A beszéddel ismereteket adhatunk, kaphatunk, érzelmeket fejezhetünk ki, érthetünk meg. „Az embergyerek megtanulja a beszédet; ehhez olyan stabil és mégis változatos környezetben kell élnie, amely beilleszkedik a társadalom szervezetébe, és olyan beszélőtárs kell neki, akinek beszédshívonala magasabb, mint az övé.”¹⁰

A kriptofázia jelensége René Zazzo francia pszichológus nevéhez kötődik. 808 ikerpár vizsgálata alapján kimondta, hogy az ikrek normális értelmi szint mellett az értelmi feladatokban azért teljesítenek alacsonyabb szinten, mert a beszédmaradásuk miatt nem

⁸ Büky Béla: Büky Béla: Nyelvi képességek – fogalomkincstár – megértés (A pszicholingvisztika gyakorlati lehetőségei) Az anyanyelvi képességek fejlettsége és továbbfejlesztése életkoronként című fejezet, Tankönyvkiadó, Budapest, 1984., 33 old.

⁹ Kabainé Huszka Antónia: Tanuljunk meg gyermeknyelven, RTV-Minerva, Budapest, 1980., 91. oldal

¹⁰ Nádor Györgyné: Szemelvénygyűjtemény a beszédhibások pszichológiája köréből, Tankönyvkiadó, Budapest, 1981. 71. oldal

tudják érvényesíteni az értelmi képességeiket teljes egészében. Leírja, hogy az ikerhelyzet teremtette elszigeteltséget, és ennek egyik következményét a rejtett nyelvet.

Azonban a páros elszigetelődés jelenségét, nem csak fizikai izolálódás hozhatja létre, kialakulhat társadalomban felnövekvő ikreknél is. Példának Grace és Virginia Kennedy egypetéjű ikerpárt említi, akik első életéveikben német anyanyelvű nagymamájuk mellett fejlődtek, és keveset találkoztak angol nyelven beszélő szüleikkel.

Abban az esetben, amikor a két egyén egyforma beszéd színvonalon van, akkor a beszédkésztségük fejlődése nagyon lelassul. Integrált környezet nélkül leszűkül az aktív szókincsük, a nyelvtani árnyalás hiányzik beszédükből, mimikával, kialakult gesztikulálással értik meg egymást. Ez a jelenség nyomon követhető az ikreknél, és ezt nevezzük páros elszigetelődésnek.

3. Az ikrek beszédének megfigyelése gyakorlatomban

Vizsgálati módszer: megfigyelés, mérés

1. pár

Anamnézis:

H. Attila és H. Ákos egypetéjű ikrek. Három évesen kerültek óvodába. Testi fejlettségük átlagos, nagymozgásuk összerendezetlen, értelmi fejlettségük közepesen fejlett. Játékban egymás társaságát keresték, nehezen nyitottak csoport társaik felé. Ugyanakkor gyakran összevesztek, tetteleg is bántották egymást. (beleharaptak egymás karjába, hátba ütötték egymást) Nagycsoportra nem kevesebb a konfliktus, de igyekeznek maguk megoldani. Mindig felnőtt megoldását kérték a konfliktus megoldásában, nagyon nehezen viselték, ha a testvérnek adtak igazat. Teljesen egyformák a külső megjelenésben, csak egy anyajegy alapján lehet megkülönböztetni őket. Kiscsoportban keveset beszéltek, leginkább kérdésekre válaszoltak, egy szavas válaszokkal. Kiejtésükre a zárt artikulálás jellemző, szinte teljes egészében a palóc tájszólást jelenítették meg a zárt á hangból eredően. Attila és Ákos külső jegyeikben teljesen egyformák, kiscsoportban csak egy anyajegy alapján lehetett megkülönböztetni őket. Ma már megkülönböztethetők a fejforma, arcvonások, hajszínyarulat

alapján. Most már elmondható, hogy hasonlóan, de különbözően öltözködnek. Alkatuk, mozgásuk, gesztikulálásuk szinte azonos. Nagymozgásuk fejlettsége, rendezettsége elmarad a koruktól, de sokat javult. Óvodába érkezéskor keresik a barátokat, de a délelőtti folyamán csak kialakul, hogy egy játszócsoportba kerülnek. Nagycsoportban már szívesen mesélnek egymás „rosszaságáról”, ami otthon történt, nem úgy a sajátjukról. Saját elképzeléssel, akarattal bírnak, amit a szülőkkel nehezen tudnak érvényesíteni. Pl.: anya, ha egy kifestőt megvesz Attilának, mert repülők vannak benne, és neki az tetszik, akkor Ákosnak is megveszi. Ez fordítottan is megvalósul. Beszédük sokat javult. Elmarad a zárt „a” hang, beszédük nyitottabb.

Logopédiai szűrővizsgálati lap:

Személyes adatok		Az ellátás szükségessége szerinti megoszlás					
Név	Születési idő	Beszédszervek működése	Beszédhiba, beszédzavar	Szókincs	Nyelvi kifejezőképesség, összefüggő beszéd	Feltétlenül szükséges	A kapacitás mértékében szükséges
Attila	2003.	JÓ	r-j á-a	JÓ	GYENGE	X	-
Ákos	2003.	JÓ	r-j á-a z-zs	JÓ	MEGFELELŐ	X	-

Megfigyelés játékban 6 évesen, iskolakezdés előtt:

Megfigyelési szempontok	Eredmények
1. Milyen az egymáshoz fűződő kapcsolatuk?	Gyakori az összevitatkozás, sőt tettlegesség.

2. Mennyi időt töltenek	
- egymás társaságában	előfordul
- a csoportban együtt	ritkán
- a csoportban külön-külön	jellemző
- magányosan	nem jellemző
3. Milyen kezdeményezéseik vannak egymás és a csoport többi tagjai felé?	Ákos kezdeményezőbb a testvére felé, játékjavaslatokkal él, kapcsolatban beszédesebb. A csoport tagjaival nyitottabb, kapcsolatai szerteágazóbb.
4. Hogyan alakul az engedelmesség és parancsolás a páron belül és a csoport tagjaival?	Kettőjük között Attila sértődékenyebb, hamarabb kér segítséget, ilyenkor a gyors beszéd, kapkodó légzés jellemzi. Általában a csoport tagjaival jó a társas kapcsolataik.
5. Előfordul-e konfliktus a ikrek és csoport között, vagy az ikrek és a vezető között?	Igen. Egymás között gyakoribb. Jellemző, hogyha egyiküknek kialakul a konfliktus a társakkal, a testvére nem törvényszerűen áll mellé.

2. pár:

Anamnézis:

B. Nándor és B. Norbert a 2009/2010. évben került a csoportomba. Visszahúzó, csendes magatartás jellemzi őket. Általában egyforma, de legalábbis egy stílusú öltözködés jellemzi őket. Betegség esetén az egészséges testvér jön óvodába, és mindig bejelentik, hogy testvérük állapota javult-e. Felnőttekkel, gyermekekkel nem jellemző, hogy beszélgetést kezdeményezzenek, inkább hallgatólagos figyelemmel kísérik a csoportban történeteket. Kérdésekre szűkszavúan válaszolnak. Alkalmazkodó viselkedésük miatt a csoport tagjai könnyen befogadták a játékba. Beszédfejlődésükben feltárt hibák lassan fejlődnek, külső jelét a lelkesedésnek nem adják, „langyos” temperamentum jellemzi őket. Azonban vizuális területen az átlagtól kiemelkedőbb teljesítményük.

Logopédiai szűrovizsgálati lap:

Személyes adatok		Az ellátás szükségessége szerinti megoszlás					
Név	Születési idő	Beszédszervek működése	Beszédhiba, beszéd-zavar	Szó-kincs	Nyelvi kifejező-képesség, összefüggő beszéd	Feltétlenül szükséges	A kapacitás mértékében szükséges
Nándor	2003.	Szájlégzés Kismértékű nyitott	l-j r-j s-sz zs-z cs-c	FEJLETT	KIVÁLÓ	X	-
Norbert	2003.	JÓ	s-sz- zs-z cs-c r-j	MEGFELELŐ	JÓ	X	-

Megfigyelés játékban 6 évesen, iskolakezdés előtt:

Megfigyelési szempontok	Eredmények
1. Milyen az egymáshoz fűződő kapcsolatuk?	Szoros, de nem látványos.
2. Mennyi időt töltenek	
- egymás társaságában	jellemző
- a csoportban együtt	átlagos
- a csoportban külön-külön	nem jellemző
- magányosan	előfordul

3.Milyen kezdeményezéseik vannak egymás és a csoport többi tagjai felé?	Nem jellemző
6. Hogyan alakul az engedelmeskedés és parancsolás a páron belül és a csoport tagjaival?	Nagyon alkalmazkodó, elfogadó attitűd jellemző.
7. Előfordul-e konfliktus a ikrek és csoport között, vagy az ikrek és a vezető között?	Óvodában nem jellemző, otthon a szülő elmondása szerint igen.

A Halász ikrek egy iskolába, de külön osztályba kerülnek, hogy az egyéni fejlődésük, érdeklődésük személyiségüknek megfelelően alakuljon. Véletlenül se történjen összehasonlításuk. Cél az is, hogy az iskolából hazaérve legyen külön-külön élményük, amelyekről beszélgetni tudnak, ne mindig azonos élményt éljenek meg.

A Bessenyi ikrek egy osztályba kerülnek, művészeti tagozaton kezdik meg iskolai tanulmányukat. Feltételezhető, hogy az ő életük szorosabban összekötődik a jövőben, azonos élethelyzeteket élnek meg a diákévek alatt. Az egymás közötti beszélgetésük még jellemzőbbé válik, feltehető, hogy sohasem lesznek a társak felé beszédben nyitottak.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

1. www.krisztinasardi.com/muveszet/film/2-nell-es-az-ikernyelv
2. www3.sympatico.ca/mvelki/.../pszicholing.htm
3. pkg2009.gportal.hu/portal/pkg2009/.../614923_1242720754_06649.pdf
4. Mérei – Binet: Gyermeklélektan
5. Kósáné Ormai Vera - Jákó Katalin - Kalmár Magda: Fejlődéslélektani vizsgálatok
Tankönyvkiadó, Budapest, 1979.
6. Nádor Györgyné: Szemelvénygyűjtemény a beszédhibások pszichológiája köréből
Tankönyvkiadó, Budapest, 1981.
7. Kovács Emőke - Mérei Ferencné: Tanulmányok a logopédia köréből
Tankönyvkiadó, Budapest, 1980.
8. Gósy Mária: Pszicholingvisztika
Corvina Kiadó, 1999.
9. Métényi Júlia: Ikek Könyve II.
Melania Kiadó Kft. 2005.